

ІСНУВАННЯ ЯК ПОШУК У НОВЕЛАХ Х.Л. БОРХЕСА «EVERYTHING AND NOTHING», «25 СЕРПНЯ 1983 РОКУ», «БОРХЕС І Я», «INFERNO, I, 32», «PARADISO, XXXI, 108»

У статті аналізуються особливості ідейно-художнього змісту повел Х.Л. Борхеса, особлива увага приділяється глумаченню екзистенційних вимірів героїв.

Ключові слова: новела, герой, художня реальність.

Поняття «все» і «ніщо» виражають буттєві, первинні протилежності, що складають у єдності суть процесу творчого самовияву. У творі Х.Л. Борхеса ця опозиція є основою буття його героя, якого на початку новели автор представляє Ніким, а у фіналі називає Шекспіром. Біографічні відомості з життя англійського письменника – одруження з Анною Хетусей, прибуття в Лондон, ролі Феррекса, Тамерлана, Цезаря, Джульєтті, Макбета, Ричарда, Яго, зрештою згадка про його театр, – поглиблюють таємничість отого дивного героя, що був Ніким, і водночас цілком прозоро натякають на його реальність, зафіксовану в історії світового мистецтва.

У Х.Л. Борхеса цей Нікто є безликим, може набути будь-якої форми. Ця безликість є способом самовираження суті. Існування самого героя є пошуком і втечею від самого себе у світі інших, не таких, як він. Це водночас і існування як осягнення, і проживання постійно змінюваних ролей. Холод, що крився за його обличчям і словами, – це не-буття або ж ще нереалізоване буття, що має або може мати форму, відчуження від дійсності, що водночас є і основою для своєрідного єднання з нею. Нікто є і сном, що йому сниться, тому той сон – не реальніший за нього самого. Нереальність існування через сон вказує і на його замкнутість, примарність. Нікто існує завдяки нереальності або нереальному сну.

У Нікого порожнеча є нереалізованою можливістю для творення і тією ознакою, що відрізняє від інших. Це те, що мучить, бо ж він шукає зцілення. Для того, аби подолати оту метафізичну порожнечу, він шукає іншу людину, створює образи і живе ними на сцені. Його порожнеча, щоби стати видимою, перетворюється на інше, чуже буття.

Х.Л. Борхес розкриває підтекст акторської діяльності, оголює смисл тандему актор/глядач. Це ілюзія, яку, за замовчуванням, вони вводять у власне буття, як щось реальне. Нікто ставав кимсь – тікав від власної небуттєвості, наповнював смислом через чужі маски, чужий смисл. Його власна нереальність, як відсутність руху, як бездія, як неможливість спрямувати дію на щось чи кудись. Таємниця його існування – це існування через чуже, вигадане буття. Гра з реальністю, яка водночас є нереальною, ілюзія, яку він втілює, і втіленням якої він є. Він може бути різним, отже, всім і нічим. Його порожнеча – вмістилище і втілення всіх ролей.

У героя Х.Л. Борхеса не просто відбувається гра із образами і реальністю, а із самою грою: його Ричард обмовляється, що він «актор, який грає багато ролей» [1]. «Глибинна тотожність життя, сну і уяви» [1] надихала героя на його знамениті тиради. Згадана тотожність це і першооснова всього свідомого, підсвідомого і надсвідомого сприйняття та самовираження, водночас це цілісність, завдяки якій можлива максимальна повнота самовияву. Життя належить тій людині, яка його проживає, як і сон, тому, кому він сниться. У новелі М. Павича «Ловці снів», наприклад, сон для того, хто його бачить, є виставою, де він виконує роль і глядача, і актора. І у М. Павича, і у Х.Л. Борхеса сон є іншою стороною життя – таємничішою, фантастичною, яка у той же час перетворюється на самостійну реальність, де ігрове зрощення сну, дійсності і вистави формує новий вимір сприйняття і буття героя: «Двадцять років він провів, керуючи своїми сновидіннями, але одного дня вранці відчув огиду і жах бути всіма цими королями, що гинуть від мечів, і нещасними закоханими, які зустрічаються, розлучаються і помирають з благозвучними репліками» [1]. Водночас, у новелі Х.Л. Борхеса життя є основою для розгортання ілюзії, добровільної чи мимовільної, та виконання ролі, обраної або не обраної. Вистава-життя і вистава-сон героя – це ілюзія в ілюзії, що є одним із способів реалізації внутрішньої порожнечі, оформлення її через таке творення-самовираження. Внутрішній світ стає розгортанням зовнішнього, реальність у Х.Л. Борхеса втрачає межі, розростається до безкінечності. Вона непізнана і водночас нею можна керувати за допомогою образів, вигадок героя. Герой творить щось нереальне, щоби відчутти власну ілюзорну реальність. Свідома ілюзія звільнює від нудьги. Але і вона ж її навіює через двадцять років.

Шекспір, що все життя змінював ролі, захотів стати собою. Але, як стверджує Х.Л. Борхес, це неможливо. Тому що герой новели є Всім і Нічим, і пізнати себе може лише у процесі творення, який є ілюзією і сновидінням: «І око Творця відповіло йому з бурі: – Я теж не я: я видумав цей світ, як ти свої творіння, Шекспіре мій, і одна з ознак мого сну – ти, подібний до мене, який суть Все і Нічого» [1, с. 526]. У творі божественна ілюзія постає як задум Творця. Шекспір з усіма його власними творіннями є частиною цього задуму. Ця багатовимірна ілюзія є реальністю, що може розгортатися і згортатися, залежно від того, що є втіленням цього ілюзорно-реального існування. Ілюзія у Х.Л. Борхеса є свідомим актом творення через саморозвиток фантазії.

У новелі «25 серпня 1983 року» всеохоплююча стихія сну визначає розгортання сюжету на рівні двох образів одного автора – Борхес у віці 61 року і Борхес у віці 84 років бачать один одного у чужому сні. Старший Борхес помітив цікаву особливість: «нас двоє і ми одне» [1, с. 462]. Змінюючись, людина зберігає власну глибинну першооснову як вираження духовної субстанції. Подібне роздвоєння є і у новелі М. Павича «Ловці снів». Але якщо у Х.Л. Борхеса це свідоме видіння себе самого в іншій часовій проекції, то у М. Павича автор одночасно перебуває у «Будинку, пофарбованому чаєм» і у «Блакитному будинку», але не знає цього. Роздвоюється і автор, і художній світ, тому що в ньому паралельно існують героїні, які люблять автора, і герої, які хочуть йому помститися. Проте ці роздвоєння не є взаємозумовленими. Про роздвоєння автора читач взагалі дізнається у фіналі новели: автор береться за ручку дверей, щоб перейти у сусідній будинок, і неминуче повинен зустрітися сам із собою.

В обох письменників вихід за межі особистості є способом пошуку власної цілісності, способом осягнення множинності і багатоваріантності індивідуального існування. Різні площини розгортання сну засвідчують неможливість виходу за межі цієї стихії, але у цих межах можливе все. У Х.Л. Борхеса це пов'язано із його власним образом у майбутньому, а у М. Павича – із перетворенням автора-деміурга на героя свого сну-книги.

Нелінійність часу і парадоксальність перетворень у новелі «25 серпня 1983 року» породжує між героями новели суперечку про те, хто ж із них реальніший. Проте і їх обох можна сприймати як витвори сну, тоді сон взагалі постає, як самостійна величина, що визначає існування своїх героїв. Сон взагалі у творі постає універсальною основою і життя, і смерті. Сон – це і таємниця, і спосіб проживання та осягнення таємниці. Інший рівень художньої реальності представлений образом автора у взаємозв'язку із його власними творами – йдеться про самогубство як ілюстрацію фантастичного оповідання самого автора.

Перед сюрреалістичним видінням, коли молодший Борхес бачить старшого Борхеса, подається епізод розмови із хазяїном готелю, який їх плутає. Оповідач ідентифікує себе із людиною, яку бачить у номері. Вони занадто схожі, і тому противні один одному. Оповідач не хоче зливатися із цим другим Борхесом у єдине ціле. Старший є закономірним перевтіленням молодшого, який сподівається все-таки уникнути того, до чого він прийшов у віці 84 років. Зате він наблизився до цілісності, яке йому дає відчуття близької смерті: «Я відчуваю полегшення і умиротворення, яких ніколи не відчував. Немає слів, щоб передати тобі мої відчуття. Можна описувати лише роз'єднаний досвід» [1, с. 463]. Точною взаємоперетину життєвих шляхів обидвох Борхесів, за словами старшого, мав стати момент прийняття ним важливого рішення, яке дало йому відчуття власної невразливості. Це і буде стадія перевтілення. Образ старшого Борхеса символізує втрату ілюзій щодо власних творчих задумів, підсумковий і безсторонній погляд на себе і на пройдений шлях. Образ молодшого – прозорливий передбачення імовірності такого фіналу та прагнення щось видозмінити.

Обидва Борхеси відчувають і свою єдність, і самостійність. Вони разом накидали чернетку історії про самогубство, але здійснює його лише старший Борхес, який водночас виступає ще й героєм їхнього власного оповідання. «Ми завжди тут» [1, с. 462], – говорить старший Борхес. Для зустрічі із самим собою письменник обрав місце, у якому відчував «умиротворення і спокій» [1, с. 462], якась частина його там перебувала аж до того моменту, коли одному Борхесу виповнилося 84 роки, а інший, молодший Борхес прийшов на зустріч із самим собою. Їхнє відображення у творі стало моментом фіксування саме тих образів, у яких вони постали один перед одним саме у цьому готельному номері. Старший Борхес – це і сам письменник в іншому часовому відрізку, і герой оповідання. У цьому образі різні виміри існування накладаються один на одного.

Таємничість – стихія Борхеса. Це стає зрозуміло із самого початку новели: садиба, у яку він йде, потонула у сутінках, а деталі інтер'єру тьмяно відображаються у туманних дзеркалах. Дзеркала є дуже емким символом поєднання різних вимірів, натяк на невідоме і непізнаване, відображення, яке є важливішим за самий образ.

Герої новели намагаються виявити, чиїм є сновидіння, у якому вони опинилися. Старший Борхес каже: «Ти не уявляєш, як це важливо з'ясувати – одна людина бачить сон чи двоє сняться один одному» [1, с. 463]. Їхня суперечка з цього приводу засвідчує, що вони обидва є авторами сновидіння і спілкуються один з одним на межі їхнього взаємоперетину, що нові горизонти ірреальної дійсності сягають безкінечності.

З реплік старшого Борхеса стає зрозуміло, що все вже визначено наперед уже самим його існуванням, а молодшому залишається те все втілити. Старший знає, що молодший вже нічого не змінить. Але старший можливий завдяки тому, що молодший є і був саме таким, а не іншим. Вони є взаємообумовленим продовженням один одного.

Процес перетворення молодшого на старшого – це наближення до якогось моменту, що і знаменує це перетворення. Між ними існує якась межа, що дозволяє їм бути самим собою і дивитися на себе збоку «Я був чоловіком, що лежав на ліжку і розумів його» [1, 463]. Важливою частиною фантастичної екзистенційної пригоди у новелі «25 серпня 1983 року» є розмова із самим собою як з іншим, розмова з іншою частиною самого себе як із собою.

Уже не розмова із самим собою, а результат своєрідного самопостереження за співіснуванням різних і водночас тих самих частин особистості, є предметом зображення у новелі «Борхес і я». Той, кого автор називає Борхесом, є зовнішнім вираженням того, кого він називає «Я». Але у процесі вираження все спотворюється і набуває зовсім іншого значення, того, яке мучить Я, не дає спокою, позбавляє будь-якої визначеності. Я – це зміст, без якого неможливе втілення Борхеса, водночас цей зміст має якось втілитись. Тому Борхес і автор, який називає себе Я, є взаємодоповненням один одного.

Я відокремлений від Борхеса, але література виправдовує існування їх обох. Це те, що їх споріднює чи об'єднує. Борхес творить літературу, а Я у тій літературі набуває вираження самого себе. Заради цього Я повинен зникнути, розчинитися у Борхесі. Я – це якась невловима і незбагненна субстанція, щось метафізичне – те, на що слова лише вказують, але не визначають самої суті, про що свідчить і таке зауваження автора: «Я змушений залишатися Боргесом, а не самим собою (якщо я взагалі існую), але я впізнаю себе в його книгах менше, ніж у багатьох інших або в невтомних звуках гітари» [1, с. 528]. Борхес і його творіння чужі Я. це задуми, які, набувши матеріалізованого вигляду, втрачають цінність, бо зникає оте невимовне. Я прагне позбутися від Борхеса, але завдяки йому він існує, і натомість змушений тікати від всього. Я прагне знайти щось істинно своє, те що би не належало Борхесу, але саме Борхес поглинає все, що Я винаходить. Борхеса стає дедалі більше, а Я все менше. Борхес, який грає зримі зовнішні ролі, має відчутні докази свого існування. Я, яке є значно більшим за цього Борхеса, бо є первинним, є першоосною, все більше розчиняється у Борхесовій матеріалізованості: «Зрештою мені судилось остаточно зникнути, і тільки якась частка мене залишиться жити в ньому» [1, с. 528].

Перехід між трансцендентним і матеріальним невловимий: «Я не знаю, хто з нас двох пише цю сторінку» [1, с. 528]. Автор розмірковує над проблемою істинності та меж власного буття.

У новелі «Inferno, I, 32» циклічне повторення ідеї несподівані, але надзвичайно ємкі смислові асоціації. Йдеться про загадку існування у світі, яка, як показує Х.Л.Борхес, не може бути розгадана, до неї можна лише наблизитися, але і це є великим благом і одкровенням. Процес відгадування і становить смисл й найширшому розумінні – чи то життя людини, чи взагалі існування людства і всієї світобудови. Леопард і славетний поет епохи відродження здійснюють, кожен окремо, призначену лише їм місію. І водночас вони становлять якесь єдине ціле, що осягається розумом тоді, коли він звільняється від земних пут. Ці пута, чи страждання, водночас є благословенням, тому що саме через них можна пізнати непізнаване, те, що складає невидиму основу життя, те, що рухає енергію від її первинної маніфестації до кінцевого перетворення, яке здійснюється тоді, коли найголовніше завдання виконане.

Сон тут є однією з можливостей одкровення як здатності зрозуміти те, що є занадто складним для «людського розуму» [1, с. 527]. Таємний зміст життя у новелі – це те, до чого людина йде, навіть не знаючи точного напрямку руху, про що може лише невиразно здогадуватися. Саме у моменти прозріння людині або іншій істоті може відкриватися істинне значення здійсненого. Але воно настільки невловиме, що про нього залишається лише тьмянний спогад, що залишає по собі відчуття піднесеності і туги за тим незнаним, але вгадуваним: Данте «відчув, ніби одержав і втратив щось незмірне, щось таке, чого ні віднайти, ні навіть розпізнати, бо механізм світу надто складний для людського розуму» [1, с. 528].

Новела «Paradiso, XXXI, 108» розпочинається зі згадки про Діодора Сицилійського, який говорить «про розібраного на частини й розкиданого по світу Бога» [1, с. 522]. Зібравши частини, отже, можна отримати ціле. Але це надзвичайно складно, бо світ дуже великий. У цій новелі Бог постає як всеохоплююча присутність, зрима і незрима, те, що потрібне людині, те, що оприявнює її зв'язок із Богом. Відчуття Бога як втрати чогось «неосяжного» є моментом прозріння і наближення до таємниці буття. Це пошук того образу, який втратив свою цілісність, частини якого можуть лише вгадуватися, і кожна людина хотіла би відчутти їх у собі. Блукання посеред невизначеності як наближення до шляху розгадок, який, тим не менше, осягнути неможливо.

Світло, сяйво, сонце – це спосіб тлумачення суті самого Ісуса, що може лише дуже нечітко окреслити дійсну суть. Нездатність осягнути незрозуміле поєднується із тугою за ним, бо відновити його теж не можна – не можна створити оту первинну цілісність, яка була знищена. «Можливо, якась риса обличчя розп'ятого чатує в кожному дзеркалі» [1, с. 523]. Кожна людина є виразником отієї незглибимої і неосяжної суті, і вона становить часточку єдиного цілого, яке, тим не менше, у світі матеріальному сприймається більше як можливість, або невидиме ціле. Як і в попередньому творі, тут сон є важливим засобом спілкування і Божественною суттю.

Прояви Божественного – це те, що кожен носить у собі і з чим має можливість взаємодіяти, але приречений повсякчас забувати про те, що є чи не найважливішим.

Важливою ознакою художньо-естетичної концепції, реалізованої у новелах Х.Л.Борхеса «Everything and nothing», «25 серпня 1983 року», «Борхес і я», «Inferno, I,32», «Paradiso, XXXI, 108», є пошук смислу буття як відкриття чогось незвіданого і невідомого. Цей пошук стає цікавим способом осягнення прихованих вимірів духовної екзистенції героїв. Герої якимось невловимо і пластично змінюються, відбувається перетікання однієї духовної субстанції в іншу, висвітлюються нові несподівані грані існування.

Список використаних джерел

1. Борхес Х.Л. Алеф: Прозові твори. – Харків: Фоліо, 2009. – 572 с.
2. Наріжна В. Хорхе Луїс Борхес: доглядач Вавилонської бібліотеки // Борхес Х.Л. Алеф: Прозові твори. – Харків: Фоліо, 2009. – С. 3-14.

Peculiarities of notional and aesthetic contents of short stories by H.L.Borhes are analyzed in the article, existential dimensions of heroes are considered, special attention is paid to interpretation of notion illusiveness.

Key words: short story, character, aesthetical reality.